

ลิมอีसान...จากวาทกรรมถึงบทวิเคราะห์ : แผนผัง ที่ว่าง รูปด้าน รูปทรง และการดำรงอยู่

อาจารย์ไพฑูรย์ ภูชีสส์ชวรณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรม “ลิมอีसान” มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในอัตลักษณ์ของลิมอีसान เพื่อสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ต้องการออกแบบลิมอีसान และเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเริ่มต้นจากวาทกรรมที่มีนักวิชาการได้กล่าวไว้ แล้วจึงเข้าสู่การวิเคราะห์ แผนผัง ที่ว่าง รูปด้าน รูปทรง และการดำรงอยู่ของลิมอีसान

ผลจากการศึกษาพบว่า วาทกรรมที่สรุปอัตลักษณ์ของลิมอีसानที่สั้นและกระชับที่สุด คือ สงบ-สมถะ-เรียบง่าย-สันโดษ-พอเพียง การวางผังวัดในภาคอีสานนั้นแทบไม่มีแบบแผนเฉพาะที่ตายตัว แต่จะให้ความสำคัญกับศาลาการเปรียญ พระธาตุ และลิม ตามลำดับ แผนผังของลิมสามารถจำแนกได้เป็น แบบไม่มีระเบียงหน้า, แบบมีระเบียงหน้า, แบบไม่มีระเบียงหน้าแต่มีระเบียงรอบ และแบบที่มีทั้งระเบียงหน้าและมีระเบียงโดยรอบ การออกแบบที่ว่างของลิมอีसानนั้นก็มีความเหมาะสมกับการใช้งานให้ความรู้สึกที่สงบ สมถะเรียบง่าย และสันโดษ รูปด้านของอาคารฐานมักสูงเมื่อเทียบกับสัดส่วนโดยรวม หลังคามีสองแบบ หลังคาจั่วเดี่ยว, หลังคาซ้อน 2-3 ชั้น, หลังคาไม้ซ้อนชั้น แต่มีปีกนกโดยรอบ และหลังคาซ้อน 2-3 ชั้น แบบมีปีกนกโดยรอบ ซึ่งการซ้อนชั้นหลังคาของลิมอีसानนั้นมีความแตกต่างจากการซ้อนชั้นหลังคาแบบภาคกลาง

องค์ประกอบการประดับตกแต่งของลิมอีसान พบว่ามี “นาค” เป็นองค์ประกอบอยู่ในหลายส่วน นับตั้งแต่ช่อฟ้า (โหงว) ลงมาถึง คันทวย (แขนง) ราวบันได ส่วนภาพจิตรกรรม (ฉลุแต้ม) นั้น ก็เป็นภาพเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน พุทธประวัติ และมีภาพเกี่ยวกับจักรวาลไตรภูมิอยู่ด้วย

ในช่วงท้ายของบทความได้สรุปสาเหตุการล่มสลายของลิมอีसानว่ามีสาเหตุมาจาก ชุมชนขาดจิตสำนึก การถูกกลืนกินทางวัฒนธรรมด้วยพระคณาการตามอย่างเขา การไม่สนองประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน และความมั่นคงแข็งแรงของอาคารที่เสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา

คำสำคัญ : ลิมอีसान, สถาปัตยกรรมอีสาน, วาทกรรม

มีนักวิชาการหลายท่านได้เคยทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “ลิมอีสาน” ไปมาก ไม่ว่าจะเป็น รศ.วิโรฒ ศรีสุโร แห่งมหาวิทยาลัยขอนแก่นผู้ลงลับ [ลิมอีสาน, 2536] รศ. สมใจ นิ่มเล็ก ราชบัณฑิตและอดีตอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิแห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร [หน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมไทย, 2549] รศ.สุวิทย์ จิระมณี อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิแห่งมหาวิทยาลัยบูรพา [ลิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง, 2533] และนักวิชาการทั้งรุ่นใหญ่-รุ่นใหม่ท่านอื่นๆ ที่ไม่อาจเอ่ยนามได้ทั้งหมด สำหรับผู้เขียนเองในฐานะที่มีภูมิลำเนาในดินแดนภาคอีสาน (จังหวัดหนองคาย) และเคยได้รับทุนจากภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อทำการศึกษาและเก็บข้อมูลเรื่องลิมอีสานเมื่อปี พ.ศ. 2550 ซึ่งการศึกษาดังกล่าวมุ่งเน้น “ลิม” ในพื้นที่บริเวณภาคอีสานตอนกลาง หลังจากนั้นจึงได้ทำการศึกษาลิมในจังหวัดมุกดาหารและอุบลราชธานีเพิ่มเติมในภายหลัง โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์หลักของการศึกษา คือ เพื่อทบทวนและทำความเข้าใจในอัตลักษณ์ของลิมอีสานและสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลโดยสังเขป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ต้องการออกแบบลิมอีสานต่อไป และนอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์รอง คือ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แต่ก่อนที่จะไปถึงบทวิเคราะห์ที่เกี่ยวกับการออกแบบลิมอีสานนั้น ผู้เขียนขอเริ่มต้นด้วยภาพรวมของวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับลิมอีสาน ดังนี้

วาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องอัตลักษณ์ของลิมอีสาน

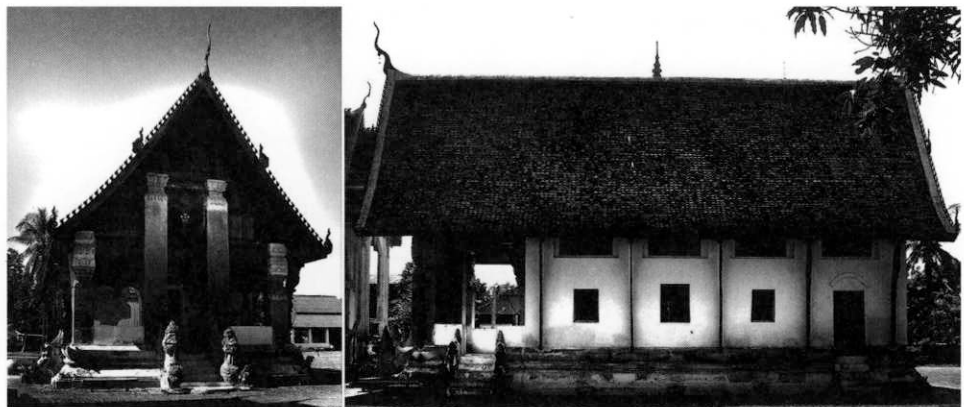
เป็นที่ทราบกันว่าลิมอีสานโดยทั่วไปมักมีขนาดเล็กกะทัดรัด และมีรูปทรงที่แสดงถึงความบึกบึนแข็งแรง แต่ในความแข็งแรงนั้นก็มีความอ่อนช้อยอยู่ในที่ มีนักวิชาการหลายท่านนับตั้งแต่ รศ.วิโรฒ ศรีสุโร เป็นต้นมา [ลิมอีสาน, 2536] ได้ตีความว่าลักษณะดังกล่าวของลิมได้แสดงให้เห็นถึงตัวตนของคนอีสานได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ลิมยังถูกมองว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสงบ สมถะ เรียบง่าย เป็น สมถะสถาปัตยกรรม ที่ตั้งอยู่อย่างถ่อมตน สะท้อนลักษณะสภาพสังคมและวิถีชีวิตผู้คนในช่วงสมัยนั้นและสะท้อนบุคลิกชาวอีสานที่ไม่ค่อยโอ้อวดใคร เป็นความงามแบบที่ไม่มีจิตรมารยา รศ.ฤทัย ใจจงรัก ศิลปินแห่งชาติ เคยให้นิยามความงามของลิมอีสานขณะที่ผู้เขียนเป็นผู้ร่วมสอนในรายวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า สวยแบบซื่อๆ แตกต่างกับโบสถ์วิหารอันวิจิตรบรรจง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลาง และช่วงหลังๆ มานี้อัตลักษณ์ของลิมอีสานยังถูกนำไปเป็นตัวแทนของ “สถาปัตยกรรมพอเพียง” อันเป็นวาทกรรมใหม่ทางสถาปัตยกรรมที่มีการตีความกันไปอย่างกว้างขวาง เห็นได้จากงานเขียนของ ตึก แสนบุญ [ศิลปวัฒนธรรม, 2549 : 52-53] และบทความของ ดวงนภา ศิลปสาย [อาษา, ฉบับที่ 12-1 (2551-2552) : 90-105] ที่มีการกล่าวถึงลิมอีสานว่าเป็นสถาปัตยกรรมพอเพียง

ส่วนตัวผู้เขียนที่ได้ทำการศึกษาและลงพื้นที่มาพอสมควรก็มีความเห็นสอดคล้องกับแนวความคิดดังกล่าวอยู่ไม่น้อย แต่มีข้อสังเกตเพิ่มเติมเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของลิมอีสานว่า ลิมอีสานเป็นตัวแทนของรสนิยมด้านความงาม สะท้อนความเชื่อมั่นศรัทธา และสะท้อนความเป็นจริงในทัศนะของชาวอีสาน ที่ไม่แสดงตนแบบยิ่งใหญ่เกินตัว และยังสะท้อนให้เห็นถึงฐานะที่ยากจน ซึ่งต่างกับโบสถ์ใหม่ของภาคอีสานในปัจจุบันซึ่งสร้างใหญ่โตเกินความจำเป็น และขาดลักษณะเฉพาะของภาคอีสานซึ่งจะขอล่าวถึงในหัวข้อสุดท้าย

ส่วนนาฏกรรมในด้านลบนั้น ลิมอีสานถูกดูแคลนว่า มีรสนิยมไม่ดีเท่าของภาคกลางและภาคเหนือ ทั้งในด้านรูปทรงและรายละเอียด หลักการเรื่อง โปร่ง เบา ลอย จึงมิได้ถูกนำมาพูดหรืออธิบายถึงนัก แน่แน่นอนว่าหากมองในกรอบของช่างหลวงก็คงชวนให้มีความรู้สึกเช่นนั้นอยู่ไม่น้อย แม้แต่ตัวผู้เขียนเองในช่วงแรกๆ ที่เพิ่งเข้าศึกษาในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ยังเกิดความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในภูมิภาคของตนเป็นอย่างมาก ทั้งที่จริงแล้วการประเมินคุณค่าทางศิลปะสถาปัตยกรรมนั้น ควรต้องมองจากรากฐานของแต่ละวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

แม้ว่าลิมอีสานในภาพรวมที่มีมาแต่ดั้งเดิมจะมีขนาดเล็ก แต่ก็ยังมีลิมหรือวิหารบางหลังในเวลาต่อมาที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับหลังอื่น แต่ก็ยังจัดอยู่ในโบสถ์ขนาดกลาง นั่นคือ ลิม (วิหาร) วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร ซึ่งหากมองจากเหตุผลของการสร้างแล้วก็ทำให้เข้าใจได้ว่าเหตุที่มีการสร้างขนาดใหญ่กว่าที่มโนนั้นเนื่องด้วยเหตุผลใด

อาจสรุปอัตลักษณ์ของลิมอีสานเป็นนาฏกรรมว่า “ลิมอีสาน” เป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึง ความสงบ-สมถะ-เรียบง่าย-สันโดษ และพอเพียง

ภาพที่ 1 : แสดงด้านหน้าและด้านข้างของลิม (วิหาร) วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร (ถ่ายภาพโดยนายรัฐศ มุลวงศ์)

วิธีการศึกษาโดยสังเขป

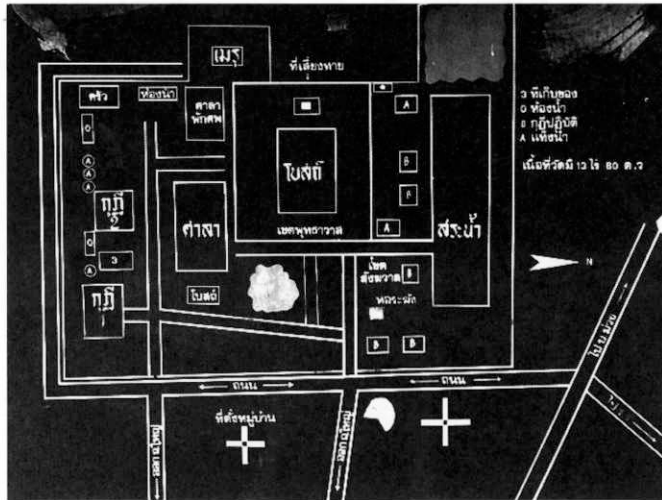
จากวาทกรรมที่ผู้เขียนได้ยกมาอธิบายแล้วข้างต้น แม้อาจยังไม่สมบูรณ์ถึงที่สุด แต่ก็พอทำให้ทราบถึงมุมมองที่นักวิชาการมีต่อลัทธิอีสานในช่วงเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา และเพื่อเข้าถึงการออกแบบลัทธิอีสานมากขึ้น ผู้เขียนขอเสนอวิธีการศึกษาโดยใช้วิธีจำแนกส่วนประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมออกเป็นแผนผัง รูปด้าน รูปทรง หลังคา องค์ประกอบการประดับตกแต่ง ตลอดจนการตีความเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งค่อนข้างมีความซับซ้อนทางวัฒนธรรม ดังนี้

การวางผังวัดและการเลือกที่ตั้งของลัทธิอีสาน

ไม่ปรากฏรูปแบบหรือระเบียบในการวางผังของวัดในแถบภาคอีสาน ส่วนใหญ่มีการวางผังอย่างเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่มีลำดับชั้นที่ชัดเจนนัก ไม่มีการออกแบบผังบริเวณของทั้งวัด (อาจเนื่องมาจากพื้นที่ของวัดมีขนาดกว้างมาก) แต่เป็นการค่อยๆ สร้างทีละหลังเพิ่มเติมลงไปในแต่ละสมัย จะมีก็แต่เฉพาะส่วนพุทธาวาสของบางวัดที่มีทั้งลัทธิและพระธาตุ (เจดีย์) ซึ่งอาจวางไว้ในแนวแกนเดียวกันหรือวางขนานกัน เช่น วัดพระธาตุขามแก่น จ.ขอนแก่น โดยมักให้ความสำคัญกับพระธาตุมากกว่าลัทธิ ทั้งนี้ลัทธิและพระธาตุจะถูกวางอยู่ในตำแหน่งสำคัญของวัด โดยมีศาลาการเปรียญหรือ “หอแจก” ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของวัดและเป็นศูนย์กลางชุมชน ลัทธิมักจะหันหน้าไปตามแนวตะวันออก คือ ทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตกตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และหากติดแม่น้ำหรือทางสัญจรก็จะหันหน้าไปตามทางสัญจรนั้นๆ เช่นเดียวกับโบสถ์วิหารของภาคอื่นๆ

ภาพที่ 2 : แสดงลัทธิและพระธาตุ วัดพระธาตุขามแก่น จ.ขอนแก่น วางขนานกัน

ภาพที่ 3 : แสดงแผนผังวัดประสิทธิ์ไชยาราม จ.กาฬสินธุ์ ในปัจจุบันที่ไม่มีระเบียบแบบแผน

แผนผังของสิมอีสานกับวาทกรรม สงบ-สมถะ-เรียบง่าย-สันโดษ-พอเพียง

สิมทุกหลังที่ทำการสำรวจมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อันเป็นรูปทรงบริสุทธิ์พื้นฐานของการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมที่ง่ายที่สุด โดยอาจมีระเบียงด้านหน้าหรือระเบียงโดยรอบ ซึ่งจะมีระดับต่ำกว่าพื้นภายในของสิม กล่าวคืออยู่ระดับสูงกว่าพื้นดินทั่วไปเพียงเล็กน้อย และสิมแบบนี้จะไม่มีการชักมุงหน้า-หลังหรือย่อมุมแผนผังแบบวิหารล้านนา ส่วนใหญ่มีขนาดกว้าง 3-5 เมตร และยาว 6-8 เมตร จากขนาดที่เล็กกะทัดรัดเช่นนี้ทำให้ สะท้อนให้เห็นถึงความสงบ ความสมถะความ เรียบง่าย ความสันโดษ และความพอเพียง ได้เป็นอย่างดี

สามารถแบ่งแผนผังของสิมเป็นแบบต่างๆ ดังนี้

1. **แผนผังแบบไม่มีระเบียงหน้า** ใช้บันไดเป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่าน (transition space) ระหว่างภายนอกกับภายใน เช่น สิมวัดประสิทธิ์ไชยาราม จ.กาฬสินธุ์ วัดสุวรรณวาส จ.มหาสารคาม วัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นสิมขนาดเล็ก
2. **แผนผังแบบมีระเบียงหน้า** มีโถงระเบียงด้านหน้าเป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างภายนอกและภายใน เช่น วัดพระธาตุขามแก่น จ.ขอนแก่น วัดไตรภูมิคณาจารย์ วัดจักรวาลภูมิพิณี จ.ร้อยเอ็ด วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร วัดแจ้ง จ.อุบลราชธานี

3. **แผนผังแบบไม่มีระเบียงหน้าแต่มีระเบียงรอบ** สิมที่ทำการศึกษแบบไม่มีระเบียงหน้าแต่มีระเบียงโดยรอบนั้น เป็นการสร้างต่อเติมในภายหลังเพื่อกันฝนสาดและกันแดดส่อง เช่น สิมวัดกลางโคกคือ จ.กาฬสินธุ์ และสิมวัดสนวนวารัพัฒนาม จ.ขอนแก่น อนึ่งยังมีสิมรูปแบบนี้อยู่นอกเหนือจากการศึกษาของผู้เขียนจำนวนมากที่ไม่ได้ต่อเติมหลังคาในภายหลัง โดยจะมีระดับพื้นระเบียงรอบต่ำกว่าพื้นภายในแต่สูงกว่าระดับดิน

4. **แผนผังแบบมีระเบียงหน้าและมีระเบียงโดยรอบ** เช่น สิมวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น และสิมวัดมณีมิฬาราม จ.ขอนแก่น

การออกแบบที่ว่างของสิมอีสาน

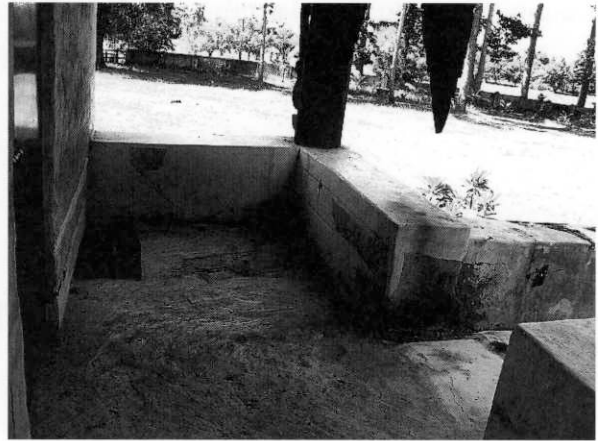
ปริมาตร (Volume) ของที่ว่างภายในของสิมอีสานนั้นมีขนาดสัมพันธ์กับสัดส่วนร่างกายของมนุษย์ที่เข้าไปใช้สอย (Human Scale) กล่าวคือ ไม่สูงใหญ่เกินความจำเป็นของคนทั่วไป และมีความกว้างแคพอเหมาะสำหรับพระภิกษุ 8-10 รูป สามารถเข้าทำสังฆกรรมได้ มีแท่นสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นแท่นก่ออิฐอยู่ทางด้านหลังสุดประดิษฐานพระพุทธรูปไม้ขนาดเล็กๆ ชาวบ้านหรือพระภิกษุผู้เข้ามาใช้จะไม่รู้สึกถูกข่มด้วยขนาดใหญ่โตเหมือนโบสถ์วิหารในภูมิภาคอื่น แต่ให้ความรู้สึกที่สงบ สมถะเรียบง่าย และสันโดษ อย่างยิ่งแก่ทั้งภิกษุและชาวบ้านทั่วไปที่เข้ามากราบไหว้ ซึ่งโดยปกติศาสนสถานส่วนใหญ่มักใช้วิธีการออกแบบเพื่อสร้างศรัทธาให้กับผู้เข้ามาภายในด้วย-หลักการ “Shock Scale” หรือ “Over Scale” แต่ภายในสิมอีสานนั้นเป็นแต่เพียงปริมาตรที่ว่างขนาดพอเหมาะกับการใช้งานเท่านั้น

การมีโถงระเบียงเล็กๆ ทางด้านหน้าของสิมบางหลัง จัดเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการเน้นความสำคัญของทิศทางเข้าออก และยังเป็นวิธีลดทอนความรู้สึกระหว่างที่ว่างเปิดโล่งภายนอก (Open Space) และที่ว่างภายในหรือพื้นที่ปิดล้อม (Encloser Space) หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างพื้นที่เปลี่ยนผ่าน (Transitional Space) เพื่อเชื่อมระหว่างภายนอกและภายในนั่นเอง

ส่วนที่ว่างใต้หลังคาปีกนกของสิมบางหลังนั้น นอกจากเป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่หลบแดดฝนของผู้มาทำบุญแล้วยังเพื่อเป็นการรักษาภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือซุ้มแต้มโดยรอบผนังภายนอกของสิม

ภาพที่ 4 : แสดงที่ว่างภายในสิมอีสานที่มีขนาดสัมพันธ์พอเหมาะกับร่างกายมนุษย์ (สิมวัดศรีฐาน)

ภาพที่ 5 : แสดงพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างภายนอกและภายในของสิมวัดจักรวาลภูมิพิณิจ

ภาพที่ 6 : แสดงที่ว่างใต้หลังคาปีกนกของสิมวัดอุดมประชากรราษฎร์รังสรรค์ จ.กาฬสินธุ์ และสิมวัดสวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น

รูปด้านอาคาร

สิมอีสานโดยส่วนใหญ่ มักมีสัดส่วนระหว่างฐานและผนังที่ใกล้เคียงกัน หากใช้รสนิยมแบบช่างหลวงเข้าไปจับจะให้ความรู้สึกฐานสูงเกินไป ปรต. เสนอ นิลเดช อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย เคยให้ความเห็นเกี่ยวกับสัดส่วนของรูปด้านสิมอีสานว่าคล้าย คนนั่งกางเกงเอวสูง กล่าวคือ ฐานอาคารที่เรียกว่าฐานเอวชั้นหรือแอวชั้นนั้นมีความสูงเมื่อเทียบกับความสูงของผนังอยู่ในสัดส่วนที่ค่อนข้างมาก เช่น สิมวัดพระธาตุ

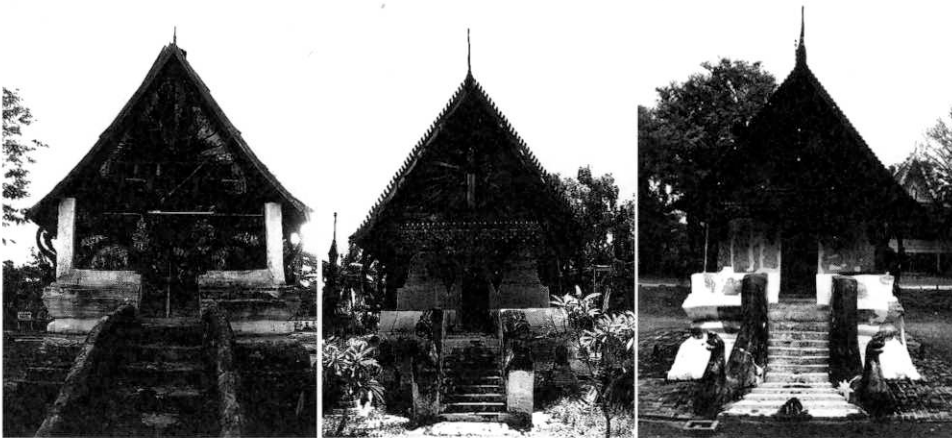
ขามแก่น จ.ขอนแก่น สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ และวัดจักรวาลภูมิพิณิจ จ.ร้อยเอ็ด เป็นต้น ส่วนหลังคานั้นจะมีสัดส่วน (ความสูง) ที่มากที่สุดเช่นเดียวกับโบสถ์ของภาคอื่น แต่ทรงหลังคา ก็จะไม่แอ่นมากนัก

การออกแบบรูปด้านหน้าอาคาร

รูปด้านหน้าอาคารแบบที่ 1 : แบบจั่วเปิด ไม่มีปีกนกโดยรอบ

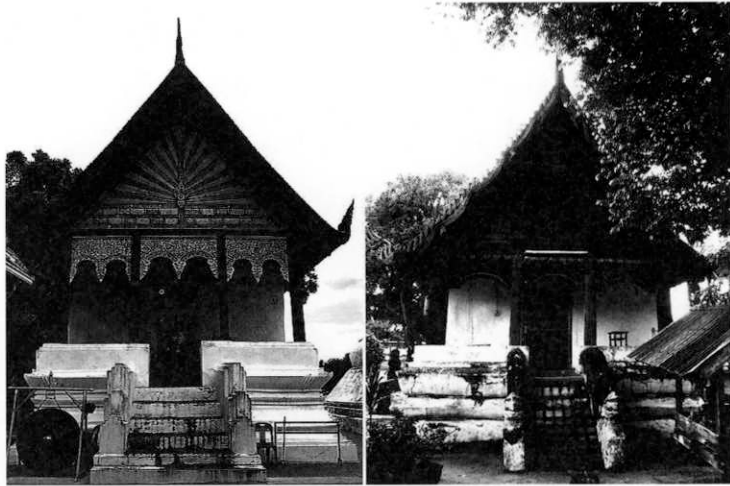
สามารถจำแนกได้เป็น 2 แบบ คือ

แบบที่ 1.1 แบบไม่มีเสาคู่กลาง โดยช่อวางยาวตลอดเสาถึงเสา ใช้ส่วนที่เป็นปลายแหลมของโก่งคิ้วในการแบ่งด้านหน้าของจั่ว ออกเป็น 3 ส่วน สิมที่มีลักษณะรูปด้านหน้าแบบนี้ได้แก่ สิมวัดศรีฐาน จ.อำนาจเจริญ สิมวัดจักรวาลภูมิพิณิจ จ.ร้อยเอ็ด และสิมวัดเสมาค้อ จ.ร้อยเอ็ด ดังรูป

ภาพที่ 7 : แสดงรูปด้านหน้าแบบจั่วเปิด ไม่มีปีกนกโดยรอบ

แบบที่ 1.2 แบบมีช่อกลางและช่อข้างอยู่ระดับเดียวกัน ใช้เสาคู่กลางในการแบ่งด้านหน้าจั่ว ออกเป็น 3 ส่วน แต่ละช่วงเสามีโก่งคิ้วอยู่ระดับเดียวกัน เช่น สิมวัดพระธาตุขามแก่น จ.ขอนแก่น และสิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ จ.ร้อยเอ็ด ดังรูป

ภาพที่ 8 : แสดงรูปด้านหน้าแบบมีชื่อกกลางและชื่อข้างอยู่ระดับเดียวกัน

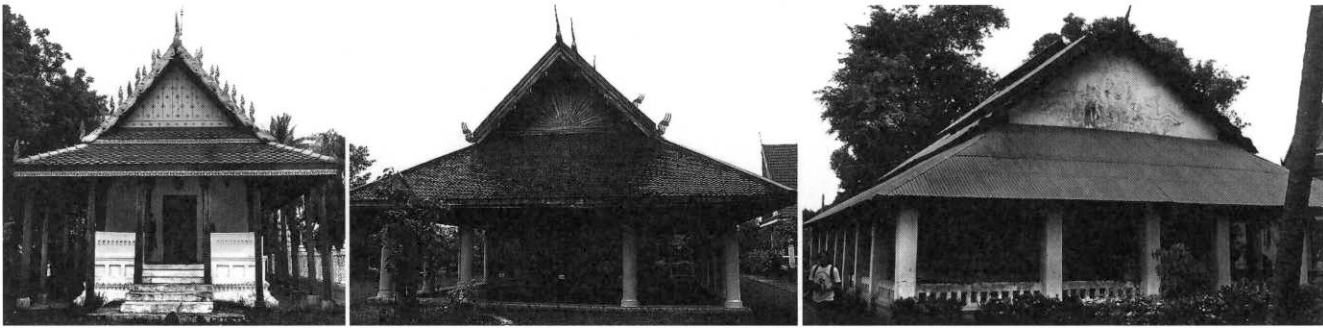
แบบที่ 1.3 แบบชื่อกกลางและชื่อข้างอยู่คนละระดับ แบบนี้โก่งคิ้วช่วงกลางจะอยู่ระดับสูงกว่าโก่งคิ้วที่อยู่ช่วงเสาต้นข้าง เช่น สิม (วิหาร) วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร และสิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ จ.ร้อยเอ็ด ดังรูป

ภาพที่ 9 : แสดงรูปด้านหน้าแบบชื่อกกลางและชื่อข้างอยู่คนละระดับ

รูปด้านหน้าอาคารแบบที่ 2 : แบบจั่วเปิดและมีปีกนกโดยรอบ

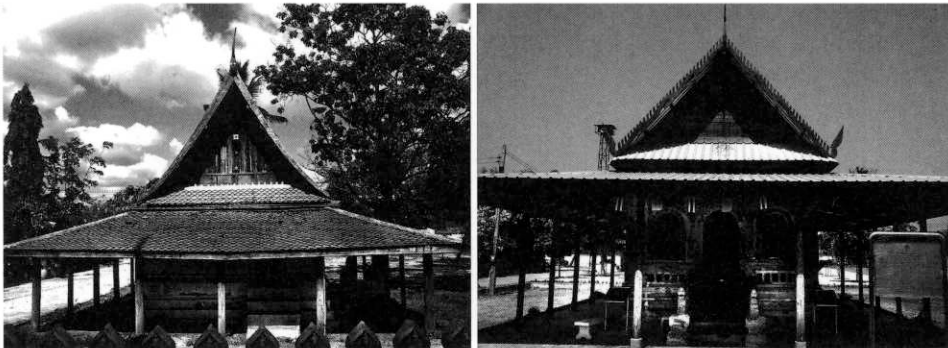
ได้แก่ สิมวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น สิมวัดสระบัวแก้ว จ.ขอนแก่น และสิมวัดอุดมประชาราษฎร์รังสรรค์ จ.กาฬสินธุ์ ดังรูป

ภาพที่ 10 : แสดงรูปด้านหน้าแบบจั่วเปิดและมีปีกนกโดยรอบ

รูปด้านหน้าอาคารแบบที่ 3 : แบบจั่วเปิด มีปีกนกโดยรอบที่ต่อเติมภายหลัง

โดยแบบนี้จะไม่มีการแกะสลักไม้เป็นโค้งคิ้ว หลังคาปีกนกที่ต่อเติมขึ้นใหม่จะค่อนข้างเตี้ย ได้แก่ สิมวัดกลางโคกค้อ จ.กาฬสินธุ์ และสิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น ดังรูป

ภาพที่ 11 : แสดงรูปด้านหน้าแบบจั่วเปิด มีปีกนกโดยรอบที่ต่อเติมภายหลัง

นอกจากนี้ยังมีรูปด้านหน้าของสิมบางหลังที่อยู่นอกเหนือรูปแบบที่กล่าวมา คือ เป็นสิมแบบไม่มีระเบียงด้านข้างและก่ออิฐทึบจนถึงหน้าบัน เช่น รูปด้านหน้าของสิมวัดสุวรรณาวาส จ.มหาสารคาม ที่ไม่มีการใช้โก่งคิ้ว ไม่มีการแบ่งช่วงเสา และไม่มีหลังคาปีกนก โดยผนังมีลวดลายค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับฐานเอวขันธุ์

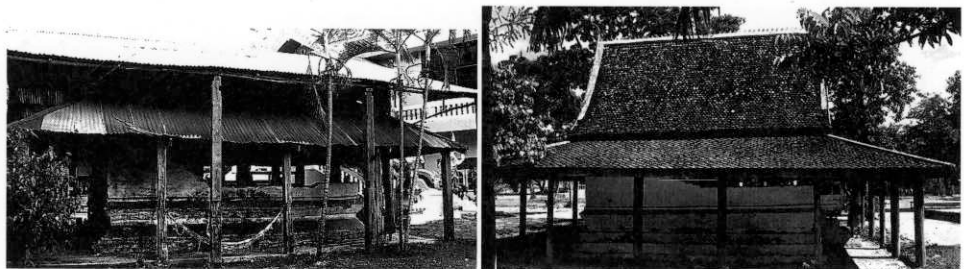

ภาพที่ 12 : แสดงรูปด้านหน้าของสิมวัดสุวรรณาวาส
จ.มหาสารคาม

การออกแบบรูปด้านข้างอาคาร

รูปด้านข้างแบบที่ 1 : แบบก่อผนังเฉพาะด้านหลัง (สิมโถงหรือสิมโปร่ง)

มีการออกแบบอย่างเรียบง่าย โดยมีการก่อผนังแบบชั้นบันไดสูงขึ้นไปทางด้านหลัง เป็นสิมโถงแบบดั้งเดิมที่มีขนาดเล็กมาก ได้แก่ สิมวัดประสิทธิ์ไชยาราม และสิมวัดกลางโคกค้อ จ.กาฬสินธุ์ ดังรูป

ภาพที่ 13 : แสดงรูปด้านข้างของสิมแบบก่อผนังเฉพาะด้านหลัง

รูปด้านข้างแบบที่ 2 : แบบ 3 ห้องมีระเบียงหน้าหรือโถงหน้า

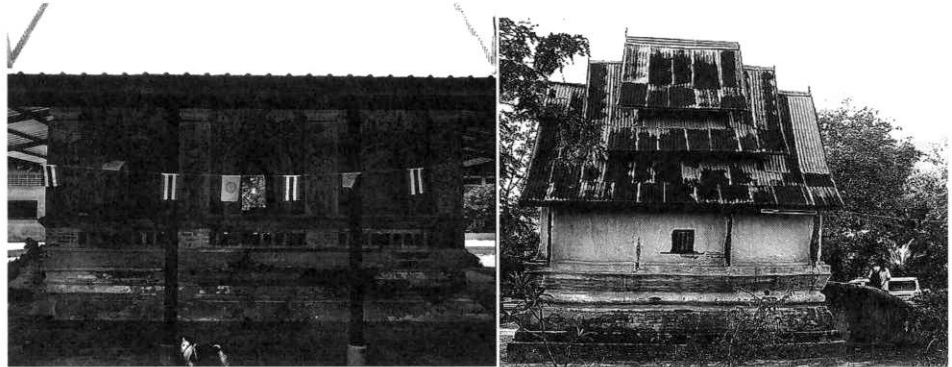
ห้องแรกเป็นโถงระเบียงด้านหน้า และอีก 2 ห้องเป็นพื้นที่สุมภายใน ได้แก่ สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ สิมวัดเสมาท่าค้อและสิมวัดราศีไศล จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 14 : แสดงการเปรียบเทียบสิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ สิมวัดเสมาท่าค้อ และสิมวัดราศีไศล

รูปด้านข้างแบบที่ 3 : แบบ 3 ห้อง ไม่มีระเบียงหน้า

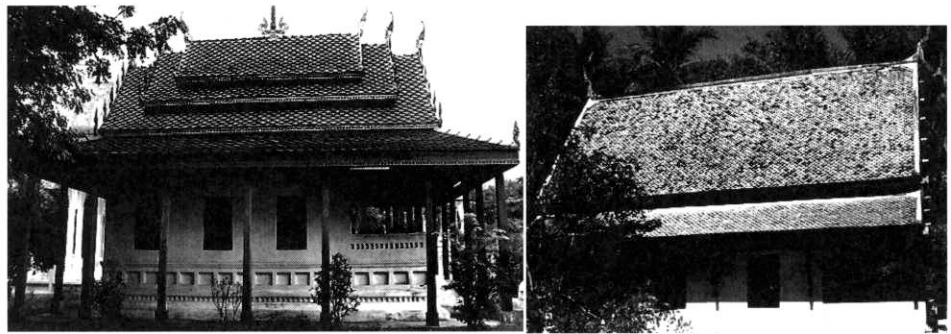
ได้แก่ สิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น และสิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด แต่ต่างกันที่สิมวัดศรีฐานมีช่องเปิดขนาดเล็กมากเพียง 1 ช่องเท่านั้น ขณะที่สิมวัดสนวนวาริพัฒนารามมี 2 ช่องและเป็นหน้าต่างทรงโค้งแบบช้างงูวน

ภาพที่ 15 : แสดงการเปรียบเทียบระหว่างสิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่นและสิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด

รูปด้านข้างแบบที่ 4 : แบบมี 4 ห้องและมีโถงหรือระเบียงหน้า

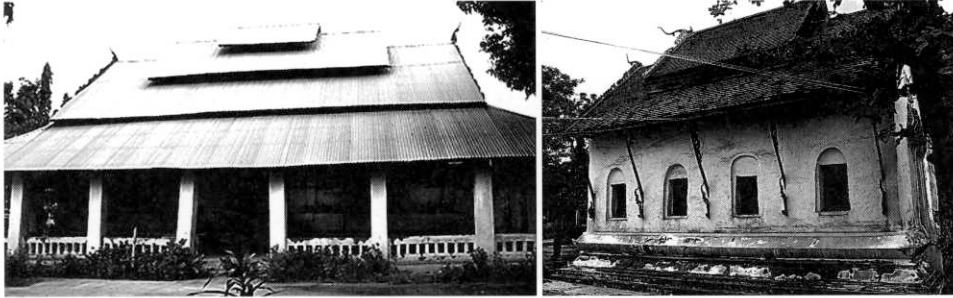
ได้แก่ สิมวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น และสิมวัดแจ้ง จ.อุบลราชธานี แต่ต่างกันที่สิมวัดโพธิ์ชัยศรี มีระเบียงโดยรอบแต่สิมวัดแจ้งนั้นไม่มีระเบียงรอบแต่เป็นตับหลังคาแทน ดังรูป

ภาพที่ 16 : แสดงการเปรียบเทียบระหว่างรูปด้านข้างของสิมวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น (ซ้าย) และสิมวัดแจ้ง จ.อุบลราชธานี (ขวา)

รูปด้านข้างแบบที่ 5 : แบบมี 4-5 ห้อง แต่ไม่มีโถงหรือระเบียงหน้า

ได้แก่ สิมวัดอุดมประชากรราษฎร์รังสรรค์ จ.กาฬสินธุ์ และสิมวัดสุวรรณवास จ.มหาสารคาม แต่ต่างกันที่สิมวัดอุดมประชากรราษฎร์รังสรรค์ เป็นสิมแบบมีระเบียงโดยรอบ แต่สิมวัดสุวรรณวาสนั้นไม่มีระเบียงโดยรอบ

ภาพที่ 17 : แสดงการเปรียบเทียบระหว่างสิมวัดอุดมประชาหารราษฎร์รังสรรค์ จ.กาฬสินธุ์ (ซ้าย)
ซึ่งมีระเบียบโดยรอบ และสิมวัดสุวรรณवास จ.มหาสารคาม (ขวา)

รูปด้านข้างแบบที่ 6 : แบบมี 5 ห้อง มีโถงหน้า

สิมวัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร มีการออกแบบรูปด้านข้างที่ค่อนข้างแปลกไปจากหลังอื่น โดยแบ่งเป็น 5 ห้อง หรือ 5 ช่วงเสา ช่วงเสาแรกเป็นโถงด้านหน้า (กึ่งเปิดโล่ง) ส่วนแนวผนังอีก 4 ห้อง มีการเจาะช่องเปิดอันประกอบไปด้วย หน้าต่าง 3 บาน บานที่อยู่ตรงกลางขนาดใหญ่กว่าทั้ง 2 ข้าง และมีประตูอยู่ที่ห้องท้ายสุด นอกจากนี้ยังมีช่องแสงบริเวณตอนบนของผนังอีกด้วย ซึ่งไม่พบการเปิดช่องตอนบนของผนังเช่นนี้ในหลังอื่น

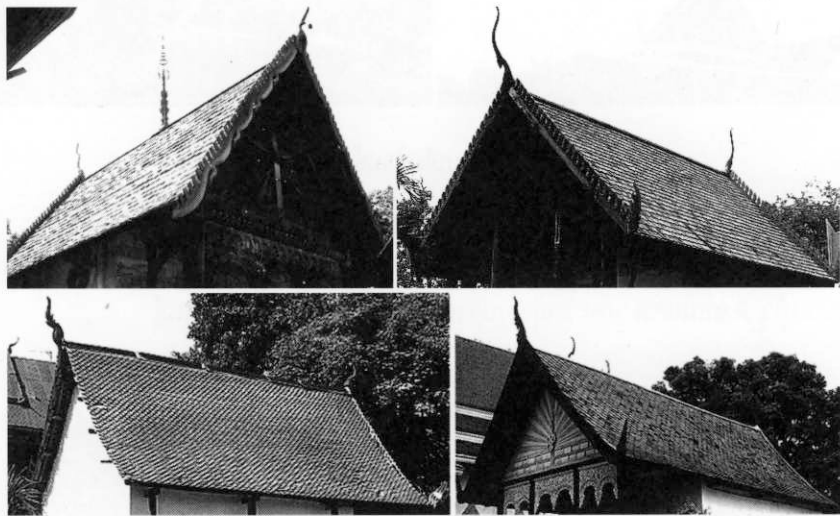
ภาพที่ 18 : แสดงรูปด้านข้างของสิม (วิหาร) วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร

มีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการออกแบบรูปด้านข้างของสิมอีสานว่า โดยส่วนใหญ่ มักไม่มีการทำเสาดัดกับผนังในการแบ่งห้อง แต่จะใช้คันทวยหรือแขนงในการแบ่งห้อง การใช้เสาดัดกับผนังจะพบในสิมที่ได้รับอิทธิพลจากญวนเท่านั้น ได้แก่ สิมวัดอุดมประชาหารราษฎร์รังสรรค์ จ.กาฬสินธุ์ และสิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น

การออกแบบหลังคาของลิมอีสาน

สามารถแบ่งลักษณะหลังคาของลิมอีสาน ได้ดังนี้

1. หลังคาจั่วเดียว ไม่มีการซ้อนชั้นและไม่มียหลังคาปีกนก ได้แก่ลิม วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร วัดไตรภูมิคณาจารย์ และวัดจักรวาลภูมิพิณ จ.ร้อยเอ็ด วัดพระธาตุขามแก่น จ.ขอนแก่น และวัดราศีไศล จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 19 : แสดงหลังคาแบบจั่วเดียว

2. หลังคาซ้อน 2-3 ชั้น ได้แก่ ลิมวัดศรีฐาน จ.อำนาจเจริญ และลิมวัดสุวรรณาวาส จ.มหาสารคาม ซึ่งการซ้อนชั้นหลังคาของลิมอีสานจะไม่เหมือนกับการซ้อนชั้นของโบสถ์ภาคกลาง (ดูรายละเอียดหัวข้อต่อไป)

ภาพที่ 20 : แสดงหลังคาแบบซ้อน 2-3 ชั้น

3. หลังคาไม่ซ้อนชั้น แต่มีปีกนกโดยรอบ ได้แก่ สิมวัดกลางโคกค้อ จ.กาฬสินธุ์ และ วัดสนวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น โดยสองหลังนี้เป็นการมาต่อเติมหลังคาปีกนกในภายหลัง เพื่อป้องกันฝนสาดและป้องกันแดดส่องเข้าภายในสิม เนื่องจากทั้งสองหลังนี้ไม่มีบานหน้าต่าง อีกทั้งสิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม นั้นยังมีฐานแต่อยู่ภายนอกผนังอีกด้วย

ภาพที่ 21 : แสดงหลังคาแบบไม่ซ้อนชั้น แต่มีปีกนกโดยรอบ

4. หลังคาซ้อน 2-3 ชั้น แบบมีปีกนกโดยรอบ ได้แก่ สิมวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น วัดสระบัวแก้ว จ.ขอนแก่น และวัดอุดมประชาธาธาราจักรรังสรรค์ จ.กาฬสินธุ์

ภาพที่ 22 : แสดงหลังคาแบบซ้อน 2-3 ชั้น แบบมีปีกนกโดยรอบ

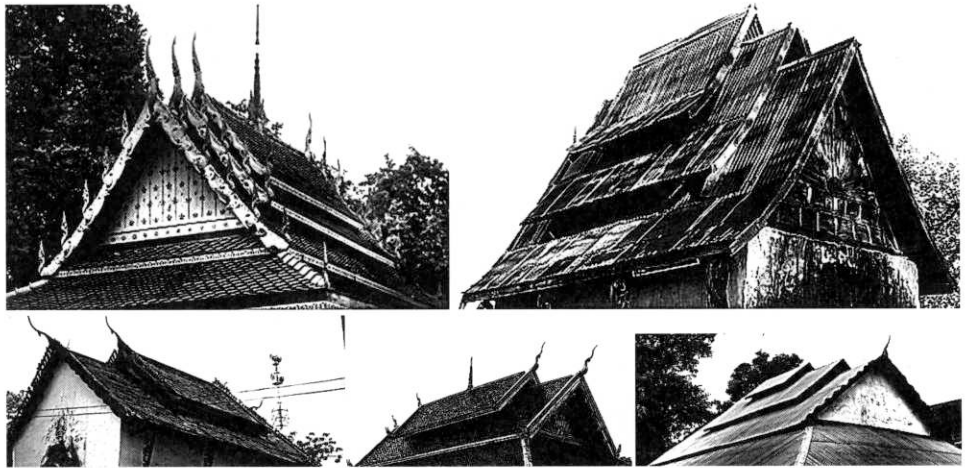
นอกจากนี้ยังมีหลังคาของสิมบางหลังที่มีการทำดาดหลังคาด้านข้าง คือ สิมวัดแจ้ง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 23 : แสดงสิมวัดแจ้ง จ.อุบลราชธานี

หลังคา : ว่าด้วยการซ้อนชั้นแบบอีสาน

ระบบการซ้อนชั้นหลังคาของลุ่มอีสานนั้นแตกต่างจากการซ้อนหลังคาของโบสถ์ภาคกลาง กล่าวคือ ฝืนหลังคาของแต่ละชั้นจะไม่ตัดขาดจากกันเหมือนภาคกลาง และจะไม่มีกรวยคอสองแบบพม่า อาจนิยามการซ้อนชั้นแบบนี้ว่าเป็นการ “ซ้อนชั้นแบบลาวอีสาน” เนื่องจากหากไปดูโบสถ์วิหารล้านช้างแล้วก็จะพบลักษณะการซ้อนชั้นแบบนี้เหมือนกัน

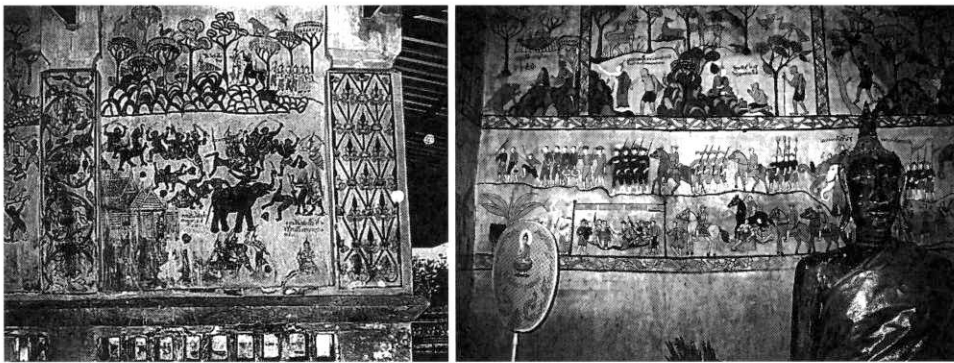
ภาพที่ 24 : แสดงการซ้อนชั้นหลังคาแบบลาวอีสาน

ลุ่มอีสานกับการตีความในเชิงสัญลักษณ์

คำถามสำหรับผู้เขียนเมื่อลงพื้นที่สำรวจก็คือ นอกจากรูปทรงโดยรวมภายนอกแล้วลุ่มบออะไรกับชาวบ้านบ้าง และมีแนวคิดเรื่องคติจักรวาลในลุ่มหรือไม่ ภายหลังการสำรวจพบว่ามีความคิดต่างๆที่ปรากฏในการออกแบบลุ่มอีสานดังนี้

1. แนวความคิดในเรื่อง พุทธประวัติ พุทธชาดกและพุทธาภินิหารต่างๆ
2. แนวความคิดเกี่ยวกับนิยายพื้นบ้าน ประมปราคติ
3. แนวความคิดเรื่อง นรก-สวรรค์ การทำความดีและการเกรงกลัวต่อความชั่ว
4. แนวความคิดเรื่องเกี่ยวกับพญานาค หรือ นาคาคติ

แนวความคิดเหล่านี้มักปรากฏอยู่ในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของลัทธิ ยุกตตัวอย่าง เช่น หน้าบัน (สีหน้า) เครื่องลายธง คันทวยหรือแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพจิตรกรรม ฝาผนังหรือรูปปั้น ยุกตตัวอย่างเช่น ลัทธิที่วัดสวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น ซึ่งมีทั้งภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ คือ เรื่องพระเวสสันดรชาดก และตำนานพื้นบ้านเรื่องสินไชย-สังข์ทอง หรือรูปปั้นที่วัดอุดมประชาษารัฐรังสรรค์ จ.ขอนแก่น ก็ปรากฏรูปปั้นเรื่องพุทธชาดกและนิทานปรัมปราเช่นกัน

ภาพที่ 25 : แสดงรูปปั้นภายในและภายนอกวัดสวนวาริพัฒนาราม จ.ขอนแก่น

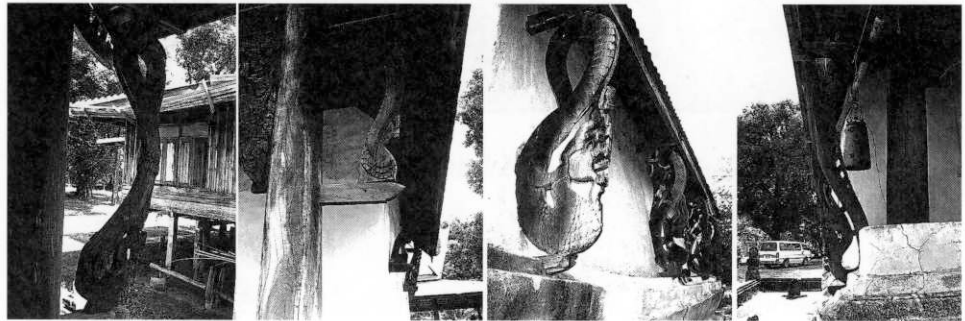
ภาพที่ 26 : แสดงรูปปั้นภายนอกวัดอุดมประชาษารัฐรังสรรค์ จ.ขอนแก่น

หน้าบันของลัทธิอีสานที่พบหลายหลังมักทำเป็น ลายตะวัน หรือลายตะเวิน นอกจากจะสื่อถึงลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศของภาคอีสานที่ค่อนข้างแห้งแล้งแล้ว ยังแฝงนัยยะเชิงบวกที่เกี่ยวกับ การรู้แจ้งทางธรรม หรืออาจเป็นเพียงแค่การทำให้สอดคล้องกับการจัดวางอาคารตามแนวตะวัน คือ ทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ก็เป็นได้ เพราะลัทธิที่ผู้เขียนทำการศึกษาส่วนใหญ่นั้นวางตามแนวตะวัน

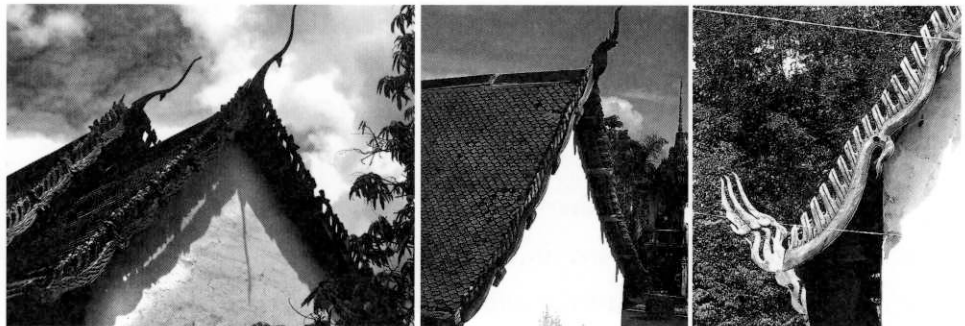

ภาพที่ 27 : แสดงหน้าบ้าน “ลายตะเอน” วัดพระธาตุขามแก่น วัดศรีฐาน และวัดจักรวาลภูมิพิณ

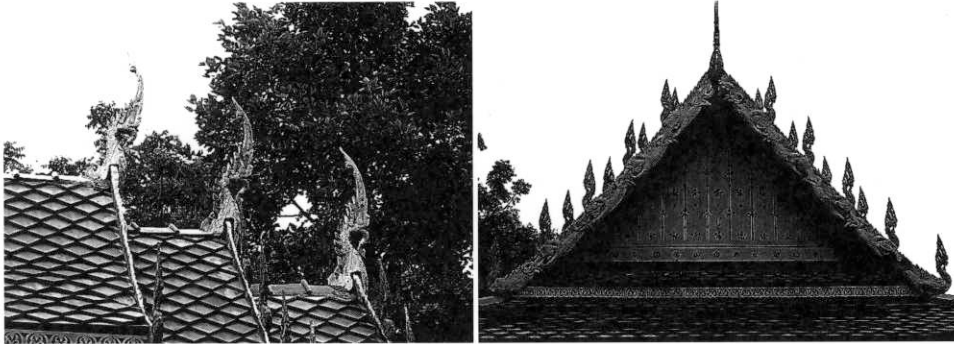
ส่วนองค์ประกอบที่ทำเป็นรูปพญานาค ตามแนวคิด นาคาคติ นั้นพบแทบทุกหลัง ได้แก่ บันไดนาค คันทวยนาค (แขนง) ทางหงส์พญานาค หรือโหงว (ซ่อฟ้า) รูปพญานาคที่เด่นชัดที่สุด ได้แก่ สิมวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น ที่มีนาคพันกันเป็นล่ายองและมีโหงว (ซ่อฟ้า) เป็นรูปพญานาค

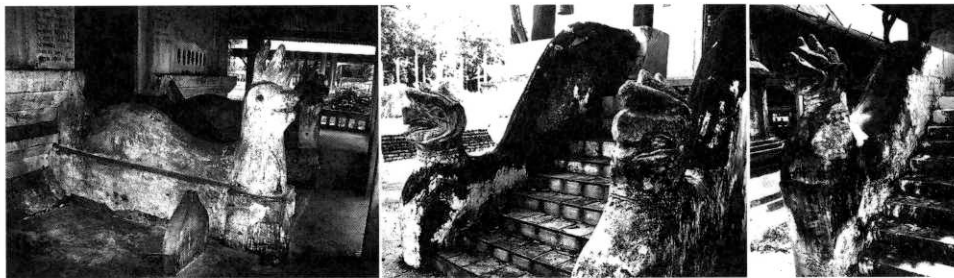
ภาพที่ 28 : แสดงคันทวยหรือแขนง ที่แกะสลักเป็นรูปนาคแบบต่างๆ

ภาพที่ 29 : แสดงเครื่องล่ายองที่มีจิ้งหะหะสลักลายนาคกำลังเลื้อย ของสิมวัดสุวรรณवास วัดจักรวาลภูมิพิณ และวัดราชไศล

ภาพที่ 30 : แสดงข้อฟ้าและเครื่องล่ายองที่มีการแกะสลักเป็นรูปพญานาคของวัดโพธิ์ชัยศรี จ.ขอนแก่น

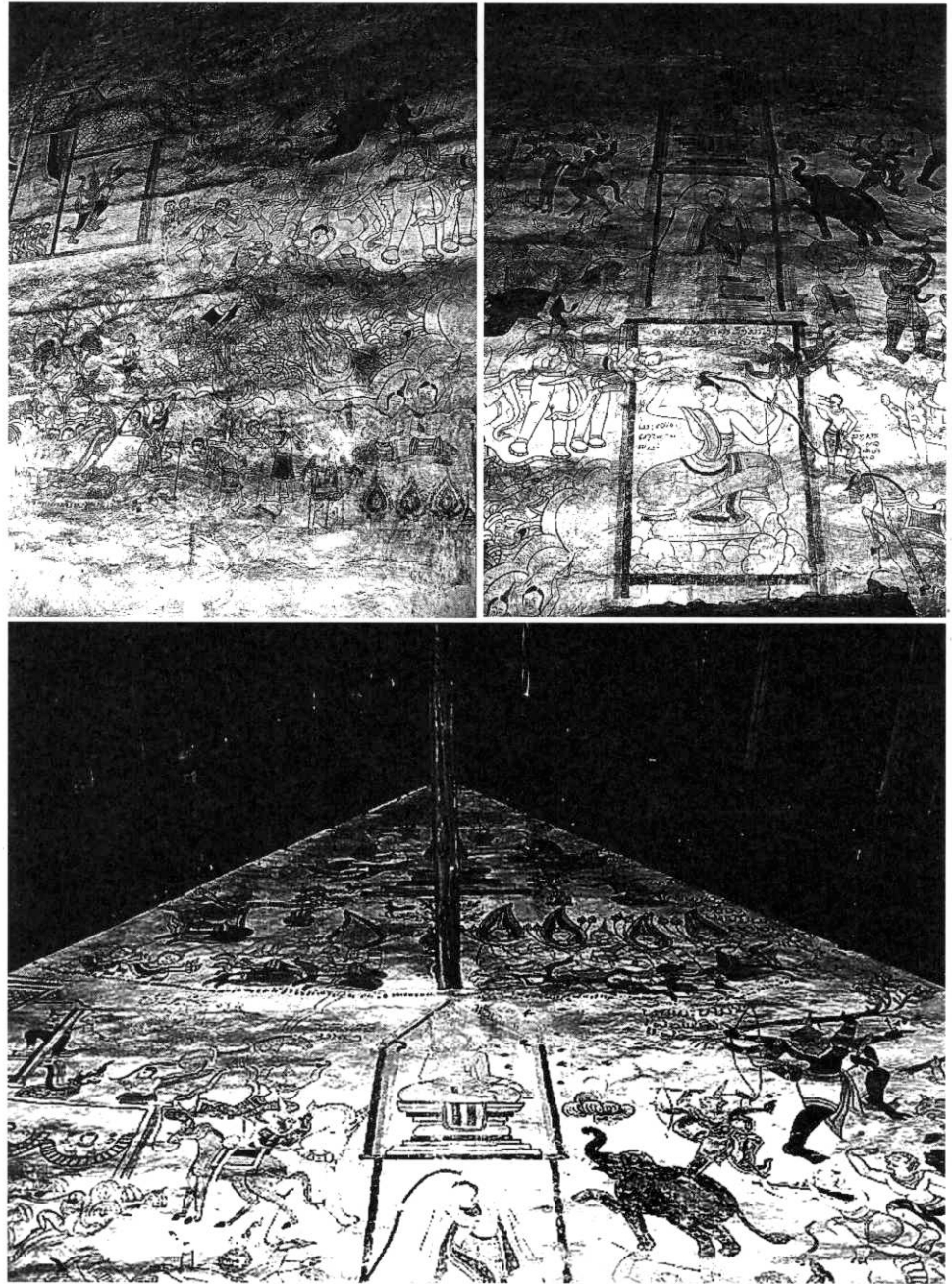

ภาพที่ 31 : แสดงราวบันไดปูนปั้น เป็นรูปนาค และสัตว์พันธุ์ผสมต่างๆ ตามจินตนาการของช่าง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้คงพอให้คำตอบได้ว่า สิมนั้นสอนให้เรามีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และให้เชื่อมั่นในการทำมาตย์ เพื่อที่จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี นอกจากนี้ยังสอนให้คนมีความสงบและสมถะซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนานั้นคือนิพพานนั่นเอง

สิมอีสานกับความเชื่อเรื่องจักรวาลและไตรภูมิ

ในส่วนของการถามที่ว่า “มีคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องจักรวาลไตรภูมิหรือไม่?” จากการสำรวจพบว่ามีความคิดเรื่อง จักรวาลไตรภูมิ อยู่ในส่วนของภาพจิตรกรรมฝาผนัง อาทิ เช่น ภาพการผจญบนผ่นบริเวณโถงหน้าของสิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ จ.ร้อยเอ็ด ที่แสดง สวรรค์ โลกมนุษย์ และนรกภูมิ ซึ่งภาพจิตรกรรมลักษณะนี้อาจเป็นการรับเอารูปแบบมาจากภาคกลางก็เป็นได้

ภาพที่ 32 : แสดงชุดแต้ม “มารผจญพระพุทธเจ้า” ที่ผนังโถงหน้าของสิมวัดจักรวาลภูมิพิณ จ.ร้อยเอ็ด

ส่วนการแกะสลักรูปพญานาคในองค์ประกอบต่างๆ ของสิมอีสานนั้น ก็ไม่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับคติจักรวาลหรือเขาพระสุเมรุแต่อย่างใด คงเป็นเพียงการแสดงแนวคิดเรื่องนาคของชาวอีสาน ประกอบกับเรื่องราวในพุทธกาลที่มีนาคแปลงกายเป็นมนุษย์มาบวชในสมัยพุทธกาลแล้วพระพุทธเจ้าไม่อนุญาตให้บวช จึงขอปวารณาทนรับใช้พระพุทธศาสนาตลอดไป ดังที่ทราบกัน

มีข้อน่าสังเกตที่น่าสนใจในเรื่องชื่อของวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับคติจักรวาลและคติเรื่องไตรภูมิคือ วัดไตรภูมิคณาจารย์ และวัดจักรวาลภูมิพิณี ในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีคำว่า “จักรวาล” และคำว่า “ไตรภูมิ” อยู่ในชื่อของวัดซึ่งนอกจากจะเป็นการตั้งชื่อให้คล้องจองกันแล้ว (เนื่องจากทั้งสองวัดอยู่ไม่ไกลกันมากนัก) ยังแสดงให้เห็นว่าแนวความคิดทั้งสองอย่างนี้คือ ไตรภูมิ (ศาสนาพุทธ) และคติจักรวาล (ศาสนาพราหมณ์) ได้เป็นกรอบของโลกทัศน์ความเชื่อของชาวอีสานเช่นกัน หากแต่สิมอีสานอาจไม่ได้ตอบสนองนัยยะทางด้านการเมืองมากเท่าภูมิภาคอื่น ที่มักมีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางในสถาปัตยกรรมทางศาสนา โดยมีนัยยะในการสร้างอำนาจบารมีและมีนัยยะทางการเมือง ดังมีนักวิชาการได้เคยกล่าวถึงและวิเคราะห์เรื่องคติจักรวาลไตรภูมิไว้แล้วหลายท่าน นับตั้งแต่ ศาสตราจารย์โชติ กล้วยณมิตร [สถาปัตยกรรมไทยเดิม, กรุงเทพฯ, 2539], รศ.สมคิด จิระทัศนกุล [วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ, 2544] เรื่อยมาจนถึงอาจารย์ชาติรี ประกิตนันทการ [สังคมและการเมืองในสถาปัตยกรรม สยามเก่า สู่ ไทยใหม่ พ.ศ. 2594-249, กรุงเทพฯ, 2549]

สูงสุดคืบสู่สามัญ : ฐานแอวขันธุ์ : อัตลักษณ์สำคัญของสิมอีสาน

ฐานของอาคารถือเป็นองค์ประกอบสำคัญขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งของอาคารทางศาสนาที่ขาดไม่ได้ นอกจากขนาดและรูปทรงโดยรวมของสิมอีสานแล้ว สิ่งหนึ่งที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวอีสานได้ดีที่สุดในทัศนะของผู้เขียนก็คือ “ฐานแอวขันธุ์” ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัวแตกต่างจากฐานบัวหรือฐานปัทม์ของภาคกลาง ที่สังเกตได้ง่ายที่สุดคือ ส่วนบัวตอนบนของฐานที่เรียกว่า “โปกคว่า” เหนือโปกคว่าขึ้นไปมักก่อเป็นพนักระเบียงหน้าดังภาพ (ภาพที่ 33) และสัดส่วนของฐานที่มักสูงเมื่อเทียบกับสัดส่วนโดยรวมดังที่ รศ. เสนอ นิลเดช ได้เคยกล่าวไว้แล้วว่าคล้าย “คนนั่งกางเกงเอวสูง” [อ้างถึงแล้ว]

อนึ่ง ฐานของสิมบางหลัง (เป็นส่วนน้อย) ที่ไม่ทำโปกคว่าที่ส่วนบนของฐานก็มีเช่นกัน ได้แก่ ฐานของสิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 33 : แสดงฐานแบบมีใบคว่ำ และก่อก้นกระเบื้องหน้า

การดำรงอยู่และล่มสลายของ “ลิมอีसान”

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีนักวิชาการหลายท่านได้เคยตั้งคำถามเกี่ยวกับการรื้อถอนลิมอีसानไปมากแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รศ.วิโรฒ ศรีสุโร ที่ได้กล่าวถึงความล่มสลายของลิมอีसानในช่วงท้ายของหนังสือลิมอีसान การกระตุ้นเตือนดังกล่าวส่งผลให้เกิดการตื่นตัวของหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตลอดจนชาวบ้านในชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ลิมอีसानไว้ได้เป็นจำนวนมาก และต่อมาก็มีนักวิชาการอีกหลายท่านก็ได้แสดงทรรศนะที่มีต่อการรื้อถอนลิมอีसानไว้อย่างน่าสนใจ อาทิเช่น รศ.สมใจ นิ่มเล็ก [หน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ, 2549 : 16-33] ถึงกระนั้นก็ตาม น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ข้อมูลต่างๆ เข้าไม่ถึงจิตสำนึกของชุมชน ส่งผลให้มีการรื้อถอนแล้วสร้างโบสถ์ใหม่ขึ้นมาแทน และแม้ว่าหลายหลังจะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่

ได้รับการดูแลเอาใจใส่ของคนในชุมชนเท่าที่ควร โดยจะเห็นได้จากการถูกทิ้งร้างไม่ได้รับการเหลียวแลอันเป็นเรื่องน่าเศร้าใจอย่างยิ่ง

อาจสรุปสาเหตุการล่มสลายของวัฒนธรรมลิมออกเป็น 4 เหตุผลด้วยกัน ดังนี้

1. ชุมชนชาวจิตลำนึก ไม่มีความเข้าใจ และไม่รู้จักถึงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ของตน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของแทบทุกภูมิภาค

2. การถูกกลืนกินทางวัฒนธรรมด้วยพระชนกการตามอย่างเขา โดยเห็นว่าของคนอื่นเขาดีกว่า สวยกว่า และยิ่งใหญ่กว่า ความนิยมความยิ่งใหญ่ล้นการวิจิตรบรรจงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกรักภูมิใจในของของตนและอยากเลียนแบบในสิ่งที่คิดว่าดีกว่า

3. ขนาดที่เล็กเกินไปของลิมโบราณ ไม่สนองประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน เป็นเหตุผลที่พอยอมรับได้บ้างแต่ก็ไม่ทั้งหมด เนื่องจากลิมนั้นมีไว้เพื่อรองรับการทำสังกรรม เช่น การอุปสมบท ซึ่งความจริงเนื้อที่ใช้สอยภายในลิมนั้นได้ถูกกำหนดมาเพียงพอกับกิจของสงฆ์นั้นๆ อยู่แล้ว หากจะใช้พื้นที่สำหรับงานบุญต่างๆ ก็มี “หอแจก” (ศาลาการเปรียญ) ไว้รองรับอยู่หลายวัดในภาคอีสานนำเหตุผลเรื่องขนาดพื้นที่ไม่เพียงพอ มาเป็นข้ออ้างในการรื้อถอนลิมออกไป ซึ่งนับว่าอันตรายอย่างยิ่ง

4. เหตุผลในเรื่องความมั่นคงแข็งแรงของอาคาร เป็นเหตุผลที่บางครั้งไม่อาจปฏิเสธเนื่องจากชุมชนไม่สามารถเข้าไปใช้งานในลิมหลังเก่าได้เพราะกลัวว่าโครงสร้างหรือชิ้นส่วนของประกอบอาจหล่นลงมาทำอันตรายแก่ผู้ใช้งาน จึงต้องมีการสร้างโบสถ์ใหม่ขึ้นมาแทนหลังเดิม แต่ก็เป็นเรื่องน่าเสียดายที่โบสถ์ใหม่นั้นไม่มีความเหมาะสมในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรูปแบบ ขนาด สัดส่วน ซึ่งได้มีหลายท่านได้กล่าวไว้แล้ว อาทิเช่น รศ. วิโรฒ ศรีสุโร [ลิมอีสาน, 2536] และ รศ. สมใจ นิ่มเล็ก [หน้าจั่ว, 2549]

อย่างไรก็ตามทุกสิ่งทุกอย่างล้วนต้องมีการเปลี่ยนแปลง หากมองตามหลักอนิจจังในพระพุทธศาสนา และแน่นอนว่าการวิพากษ์วิจารณ์นั้นเป็นเรื่องที่สามารถทำได้โดยง่าย แต่การนำเสนอทางออกที่สร้างสรรค์ให้กับปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่า ดังนั้น หากมีโอกาสอีกผู้เขียนขอเสนอทางออกในการดำรงอยู่ของลิมอย่างสอดคล้องกับค่านิยมของยุคสมัย ตลอดจนแนวทางการสร้างสรรค์ลิมแบบใหม่ในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

- ชาติรี ประกิตนทการ. “สังคมและการเมืองในสถาปัตยกรรม สยามเก่า สู่ ไทยใหม่ พ.ศ. 2394-2490.” **หน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, 2549, หน้า 37.
- โชติ กัลยาณมิตร. **สถาปัตยกรรมไทยแบบเดิม**. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539.
- ธาดา สุทธิธรรม. “การอนุรักษ์ลิม (โบสถ์) รุ่นเก่าที่สุดในภาคอีสาน : วัดกลางโคกค้อ อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์.” **อีสาน-สถาปัตย์**, เล่ม 1 (2541), หน้า 5-14.
- ดวงนภา ศิลปสาย. “สถาปัตยกรรมพอเพียง กรณีศึกษา : ลิม พื้นถิ่นอีสานในเขตวัฒนธรรมไทย-ลาว.” **อาษา**, ฉบับที่ 12-1 (2551-2552) : 90-105.
- ดึก แสนบุญ. “ลิม (โบสถ์) พื้นบ้านอีสาน ณ วัดบ้านยางช้า อำนาจเจริญ ศิลปะงานช่างเพื่อชีวิต ความพอเพียงในวิถีแห่งตน.” **ศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ 28, ฉบับที่ 2 (ธ.ค. 2549) : 52-53.
- วิโรฒ ศรีสุโร. **ลิมอีสาน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า, 2536.
- สมคิด จิระทัศนกุล. **วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- สมใจ นิ่มเล็ก. “ลิม : สถาปัตยกรรมอีสาน.” **หน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, 2549, หน้า 16-33.
- สุมาลี เอกชนนิยม. **อุบถันในลิมอีสาน : งานศิลปสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2548.
- สุวิทย์ จิระมณี. “ลิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง.” **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 2533.

Isan Sim, from Discourse to Analysis : Architectural Plan, Space, Form Mass and Survival

Thaipat Puchidchawakorn

Lecturer, Faculty of Architecture, Silpakorn University.

Abstract

This article is to study "Isan-Sim", ordination halls in northeastern Thailand. The purpose of this study is to find characteristic of Isan Sim which can be used as a database, in particular for those who want to design an Isan Sim. It also encourages new generation to be aware of vernacular architecture and conservation. Starting from the academic discourse noted. Then to analysis the planning, space, form, mass and survive Isan Sim. Method of study includes literature review and analysis of architectural plan, space, form, and mass and existence of Isan Sim.

Characteristics of Isan Sim Can be summarized as peaceful, tranquil, simple, content and sufficient. Buddhist monastic complexes in the northeast have had no specific pattern and emphasize on architecture of Sala Karn Parian (Multipurpose building), Phra that (stupa) and sim (ordination hall). Architectural plan of sim can be divided into four types : without front balcony, with front balcony, without front balcony but with surrounding terrace and with front balcony and with surrounding terrace. Space of Isan Sim was designed to suit functions and be solitude, tranquility, simplicity and contentment.

Base of Isan Sim is fairly high if comparing with other parts of building. There are several kinds of roof types crowned above on ordination hall, such as a gable, a 2 to 3 tiered roof, a roof with projection roofs on four side and a 2 to 3 tiered roof with projection roofs on four side. Tiered roof of ordination hall in the northeast differ from that in the central Thai.

Naga is an important ornament to decorate Isan Sim. It is found on cho-fah (ngow, ornamentation, on the roof summit) kan-tuay (bracket), and balustrade ordination hall was also around with mural paintings associated with folk tales, jataka, and and Buddhist cosmology.

There are several reasons that Isan Sim can not be survived in the present, for instance lacking of community awareness, influencing by orther dominant culture, its former functions do not meet to present day functions, and deterioration of building structure.

Key Words : Isan-Sim, Isan Architecture, Discourse.